

CULEMBORGSE VOETNOTEN

Culeborgsche herinneringen

door J. Hocke Hoogenboom

Historisch halfjaarbericht 2007-35

Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden

Redactioneel

COLOFON

Culemborgse Voetnoten, nummer 35

ISSN: 0929-1334 mei 2007

Een uitgave van 'Het Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden'. Opgericht 14 oktober 1937

Redactie J.G. Borggreve,
Y.E. Jakobs-Lommers en
H.L.F. Lagers (eindredactie).

Redactieadres Mw. Y.E.
Jakobs-Lommers, Kattenstraat
10, 4101 BM Culemborg
E-mail: yvonne.jakobs@
planet.nl

Bijdragen kunnen worden
gezonden naar de redactie via
e-mail of op diskette. Auteurs
wordt verzocht zich te houden
aan de redactionele richtlijnen,
welke zijn te verkrijgen bij de
redactie.

Vormgeving Hans Bassa
(Studio Bassa), Culemborg

Drukwerk Jacobs Repro,
Culemborg

Secretariaat Genootschap
Dhr. J.G. Borggreve, Vanghout-
straat 1, 4105 HE Culemborg
E-mail: voetsecretariaat@
planet.nl
Website: www.voetvanoud-
heusden.nl

Girorekening 50 23 582 t.n.v.
Het Genootschap A.W.K. Voet
van Oudheusden. De contribu-
tie bedraagt € 12,50 per jaar.
Een (vrijwillige) extra bijdrage
stelt het bestuur bijzonder op
prijs.

MEEER DAN zestig jaar geleden, op woensdag 10 februari 1943, hield dokter J. Hocke Hoogenboom een lezing voor het Genootschap Voet van Oudheusden, met als titel 'Culemborgsche herinneringen'.

Jacob Hocke Hoogenboom werd geboren op 12 december 1861 in Zonnemaire (Schouwen-Duiveland). Hij werkte en woonde 60 jaar in Culemborg en overleed op hoge leeftijd op 7 april 1952 te Soest. Hij en zijn vrouw Anna Maria Catharina Ramondt liggen begraven op de Algemene Begraafplaats te Culemborg. Dr. Hocke, zoals hij door een ieder werd genoemd, was zeer geliefd en genoot een groot vertrouwen bij zijn patiënten. Meestal bezocht hij die te voet, soms met een rijtuig; fietsen heeft hij nooit gedaan.

Toen Hocke in 1889 werd aangesteld als arts in Culemborg, lag de stad nog knus binnen zijn grachten. Daarbuiten bestond vrijwel geen bebouwing. Hij vertelt hoe hij Culemborg heeft zien uitdijen en veranderen, hij verhaalt over industrieën die verdwenen en nieuwe die ervoor in de plaats kwamen, over het verenigingsleven en over markante Culemborgers.

Bij de lezing waren destijds 95 toehoorders aanwezig, en het aantal leden van 'Voet' bedroeg toen 115. Zijn verhalen waren in die tijd voor velen al historisch. Voor ons in 2007 is het een prachtig en informatief document over het leven in Culemborg rond de vorige eeuwwisseling.

Een Rode Kruis-oefening op een onbekende locatie omstreeks 1910. Rechts achter het tafeltje zit dokter J. Hocke Hoogenboom, naast hem staat zuster Grondel.

Culemborgsche herinneringen

*Lezing gehouden op 10 februari 1943
door J. Hocke Hoogenboom*

Mijnheer de voorzitter, Dames en Heeren,

Als U zich voorstelt heedenavond iets over het wel en wee van Culemborg in een bepaald tijdvak te zullen hooren, zooals het convocatiebiljet aangeeft, dan zijn Uw verwachtingen te hoog gespannen en moet ik U teleurstellen, daar met dezen opzet deze herinneringen betreffende Culemborg niet zijn geschreven. Bovendien moet ik U attent maken op de omstandigheid dat alleen de overweging dat Voet een besloten gezelschap is en de toon die op onze bijeenkomsten heerscht, de prettige stemming die in een groot huisgezin heerscht, benadert, den doorslag hebben gegeven dat ik deze eenigszins intieme herinneringen in wijderen kring bekend maak dan oorspronkelijk in de bedoeling lag, omdat ik dit meende te beperken tot den engen familiekring. Deze herinneringen geven tot op zekere hoogte antwoord op de vraag: wat was er te Culemborg, toen ik mij hier als medicus vestigde?' Ik zal ze U nu voorlezen in de hoop, dat hun opsomming niet al te saai zal zijn en dat ik er U niet mee verveel.

Tot de ouderdomsverschijnselen schijnt te behooren de neiging van den grijsaard om zich in het verleden te verdiepen, wat te verklaren is uit de omstandigheid dat hij zich voor zijn afzienbaren toekomst geen illusies meer scheidt en dat een nog werkzame geest zich op de een of andere manier moet uiten. Mede om het bekoorlijke zich in het verleden te vermeien, omdat hij daarin zijn gelukkige dagen beleefd heeft, haalt hij dan zijn oude herinneringen weer op en, toegevend aan dezen natuurlijken drang, ben ook ik er toe gekomen enkele mijner Culemborgsche herinneringen op schrift te stellen, tevens om ze U heedenavond mede te deelen in de veronderstelling dat zij ook U eenigszins interesseeren zullen. Ofschoon een zeer jonge, zoo vormen zij toch in zeker opzicht historie, terwijl zij met den dag in geschiedkundige waarde stijgen voor het geval er in dit opzicht eenige waarde aan toegekend kan worden. Het is dan ook deze overweging die mij deed

besluiten hen aan onze historische vereeniging over te dragen in de stellige overtuiging van de juistheid van den gevarieerden tekst van de bekende melodie:

Rozen verwelken
Bloemen vergaan,
Maar ‘Voet van Oudheusden’
Blijft eeuwig bestaan.

Deze Culemborgsche herinneringen gaan dan terug tot het laatst van de vorige eeuw, tot het najaar van 1889, toen ik, vanwege mijn sollicitatie naar de betrekking van heelmeeester van het Algemeen Burgerlijk Armbestuur, Culemborg voor het eerst bezocht. Men dient in het oog te houden dat zij een zuiver persoonlijk karakter hebben, zoodat beoordeelingen van toestanden, verhoudingen en personen individueele opvattingen zijn, voortspruitende uit één enkel gezichtspunt, die geen waarborgen geven voor volkomen juistheid en daarom bijzonder vatbaar voor critiek van hen die deze tijden mede doorleefd hebben. Mochten er onder mijn gehoor nog enkele van dezen zijn, dan hoop ik dat zij niet zullen aarzelen hun bedenkingen naar mijn schuldighoofd te slingeren, eventueel bij een mildere stemming de betreffende zaak met andere feiten aan te vullen, waardoor een veelzijdiger blik wordt verkregen en er een juister licht op valt.

Gewoon aan de hotelomnibussen aan de Amsterdamsche stations maakten bij mijn eerste bezoek aan Culemborg de beide aan het station aanwezige omnibussen wel een eenigszins grootstedschen indruk, ofschoon de plunjes van de koetsiers Hendrik Kuijk en Jantje Merkens (in den volksmond en omgezet in gekuischtere taal beter bekend als ‘Jantje d’Eendenderrière’) de toets der critiek en vergelijking met de nette uniformen van hun Amsterdamsche collega’s niet konden doorstaan, terwijl hun petten ook niet aangaven aan welk hotel zij waren verbonden. Een keuze in dit opzicht ontloopende, besloot ik mijn weg te voet te vervolgen. Hierbij werd reeds spoedig den indruk van groote-stadsallures verdiept door het hotel Mol, het tegenwoordige stationskoffiehuis van De Jong. Een blik ter linkerzijde over het onwelriekende grachtwater, dat nog niet zoo gezellig bevolkt was door eenden en zwanen, op het talud van den Westerwal, thans Zuiderwal, verlaagde in hooge mate mijn verwachtingspeil en gaf me een verklaring van de verwondering mijner kennissen dat ik naar ‘Vuilenburg’ solliciteerde, want grooter rommel van huisafval dan op deze helling gedeponeerd lag, was niet denkbaar. In het oog van den kunstschilderimpressionist misschien pittoresque, maar bij den gewonen sterveling het idee opwekkende dat de zindelijkheid van de walbewoners niet de

beroemde ‘oud-Hollandsche’ evenaarde. De Zandstraat met haar lage huisjes, afgewisseld door forskere boerenwoningen, waaronder ik er nog één met een onder- en een bovendeur ontdekte (Panwijck), gaf bepaald een dorpsaspect, dat verrassend onderbroken werd door het antieke geveltje van de onderwijzerswoning, thans bewoond door de heer Kulk, en door de patricische woning op de Varkensmarkt, toen bewoond door den heer Dresselhuijs. Dit dorpsidée werd geheel verdrongen door het indrukwekkende van de Binnenpoort en haar doorkijk op de Markt met het schilderachtige stadhuis op den achtergrond, waardoor een verzoenende fluïde over me kwam.

Mijn eerste persoonlijke kennismaking was met den heer Olivierse, die in het hoekpand Markt-Groote Kerkstraat een boekhandel-drukkerij- en uitgeverszaak beheerde, een huis dat thans in moderner vorm in combinatie met het belendende verbouwd is tot het winkelhuis van Harlé. Van mijn a.s. schoonvader, die gelijktijdig en evenals de Heer Olivierse zijn carrière begonnen was als drukkersleerling bij de firma Kleuwens en Zoon te Goes, had ik een introductie voor hem medegekregen, om me te oriënteren in de plaatselijke verhoudingen. Het bezoek aan Culemborg toch had ten doel te trachten mijn sollicitatie met een benoeming te bekronen door een persoonlijke kennismaking met hen die stem in het kapittel hadden, namelijk de leden van het Alge-

Het stationskoffiehuus van Mol aan de Stationsstraat. Rechts, op de hoek van de huidige Triosingel, een gebouw van de gasfabriek.

De Varkensmarkt met in het midden het grote huis van de familie Dresselhuijs. Rechts naast de wagenweg Bondshotel De Klok van J. Merkens, tevens stalhouderij.

meen Armbestuur, die de voordracht moesten opmaken, en van het Gemeentebestuur, die te benoemen hadden. Terwijl de heer Olivierse mij de verlangde namenlijst verstrekke, bleek ik twee vliegen in één slag te slaan, doordat hijzelf tot het college van het Algemeen Armbestuur behoorde als plaatsvervangend lid, terwijl het gewone bestuur was samengesteld uit de heren P.A. Hoogveld, C.W. Dresselhuijs, J.H. van Eck, Frans van Everdingen en J. Hey (met C. van Beusekom als rentmeester-secretaris). Bekend met de plaatselijke verhoudingen stelde hij me op de hoogte van de partijen, hun leiders en hun adepten, zoodat ik voldoende voorbereid mijn visites kon maken en ik zoo noodig den een tegen den ander kon uitspelen. Met Kolff van Oosterwijk, later te Kruiningen, als No. 1, Prins de Baat, later te Sliedrecht, als No. 2, kwam ik als No. 3 op de voordracht, wat me zoo tegenviel (te meer omdat ik meende als oud-klinisch assistent wel een pré te hebben) dat ik mijn sollicitatie meende terug te trekken, van welk voorneemen ik mijn voorganger Dr. Broes van Dort op de hoogte stelde. Deze raadde me dit evenwel ten sterkste af, mij mededeelende dat de plaatsing op de voordracht reeds een overwinning was op de intriges die bij het opmaken ervan een rol hadden gespeeld, en dat ik stellig op de benoeming rekenen kon, wat dan ook werkelijk het geval bleek te zijn, want met acht van de twaalf stemmen werd ik tot heelmester van het

Algemeen Burgerlijk Armbestuur benoemd, waarop eenige dagen later mijn aanstelling als heelmester van het Elisabeth Weeshuis volgde. Deze benoeming is me later gebleken uitsluitend een zuivere partijkeuze te zijn geweest, veroorzaakt door de omstandigheid dat No. 1 van de voordracht een protégé was van een vooraanstaand lid van den gemeenteraad, tevens lid van het Armbestuur, die evenwel behoorde bij de raadsfractie die in de minderheid was en daardoor zich met vier stemmen op zijn candidaat tevreden moest stellen. Voor iemand die nooit aan politiek had gedaan, gaf dit wel een bijzonderen kijk op de plaatselijke verhoudingen en roerselen, die een vingerwijzing waren om zich niet in zoo'n wespennest te begeven of zich bij eenige partij aan te sluiten. Het gemeentebestuur was toen samengesteld uit M. van Hoogenhuijze als burgemeester, C.W. Dresselhuijs en P.A. Hoogveld als wethouders, D. van Hoytema, J.H. van Eek, V. van Beekum, J.A. Klein, L.E. Wijzenbeek, J. Ummels, R. Middelbeek, H.A. Sillevius, H. Limburg, Fr. van Everdingen en G.J. Mol als leden en M.P.A. van Hoytema als secretaris. Van hen vormden de heren Hoogveld, Ummels, Van Everdingen en Mol de katholieke fractie en de overigen de oud-liberale, onder leiding van den heer Van Hoytema, behalve een tweetal, waarvan de eene zich stellig niet aan deze leiding onderwierp, terwijl de andere als een soort *enfant terrible* een zelfstandige houding aannam, waarbij hij in sommige gevallen in ongezouten taal de spijker zoodanig op den kop sloeg dat hij voor een brutaal heer doorging, die alles dorst te zeggen wat hem voor den mond kwam. Als een staaltje van leidingsonderworpenheid, wat tegenwoordig door een zekere categorie tot de edelste karaktertrekken wordt gerekend, is het misschien niet onaardig hier even het feit te releveeren dat een niet al te snugger katholiek raadslid tamelijk zeker door protestantsche stemmen zijn zetel had veroverd, waardoor hij zich afhankelijk voelde van de liberale fractie. Door het lot aangewezen om het eerst zijn stem uit te brengen over een kwestie waarvan de portee niet tot hem doorgedrongen was, werd hij, door den voorzitter geprest zijn voor of tegen te uiten, terwijl hij door zijn zitplaats in dezelfde rij niet in de gelegenheid was een teeken van zijn leider op te vangen, zoodanig in de penarie gebracht dat hij er uitperste: 'Ik stem krek als meneer Hoytema'.

Bij zijn werkzaamheden werd de gemeentesecretaris bijgestaan door het stadhuispersoneel, bestaande uit de commies ter secretarie S. Johler, de klerk Hendrik Smits, later gemeenteontvanger, en de beide gemeenteboden Piet van Boon sr. en Jobje van Buuren, bejaarde mensen, die ook kantoorwerk verrichtten, evenwel zich maar matig kweten van het volbrengen der orders die hen door hun chef Simon Johler werd opgedragen. Deze laatste was een merkwaardig man, één stuk bureaucratie, van kleine gebogen gestalte vanwege zijn leeftijd, met

een enigszins mopsachtig aangezicht wegens het ontbreken van de neusvleugels, door lupus verwoest, meestal een kribberigen conversatietoon aanslaande. Als staaltjes van zijn intens bureaucratische instelling en zijn verslaafdheid aan de voorschriften zijn de volgende zeker wel typeerend voor de opvatting van zijn taak.

Bij het in orde maken van de paperassen voor mijn ondertrouw had ik ter secretarie als mijn naam opgegeven: *Hocke Hoogenboom, Jacob*, in de stellige overtuiging dat dit mijn juiste naam was, omdat ik nooit anders had gehoord en de naam Hocke in Zeeland niet als voornaam, maar uitsluitend als familienaam bekend is. Uit mijn geboorteplaats schenen evenwel andere berichten te zijn gekomen, want op een zekeren morgen werd ik gerequireerd om ter secretarie te verschijnen, waarbij zich tusschen Johler en mij ongeveer de volgende dialoog ontspan:

‘Morgen meneer Johler’. ‘Goeiendag, zeg maar Johler’. ‘Best, waarmee kan ik U van dienst zijn?’ ‘Nergens mee, maar jij kunt niet trouwen’. ‘Niet trouwen, waarom niet?’ (Het schrikbeeld van ontduiking der schutterrijwet dook voor me op, omdat ik meende dat onder de paperassen ook een bewijs behoorde aan zijn militaire verplichtingen voldaan te hebben). ‘O, ik snap het al, maar ik heb in Amsterdam vanwege de studie uitstel van schutteren gekregen’. ‘Schutteren? Neen, maar jij hebt een valschen naam opgegeven’. ‘Wat blijft U, een valschen naam?’ ‘Ja, en nu kan je op deze papieren niet trouwen. Jij heet niet: Hocke Hoogenboom Jacob, maar Hoogenboom Jacob Hocke’. ‘Hé, dat heb ik nooit geweten, maar kan ik dan niet trouwen als Hoogenboom Jacob Hocke?’ ‘O, als je dat wilt, dat kan, maar dan moeten we de stukken veranderen’. ‘Och meneer Johler, help me, want ik snak naar het huwelijk’. ‘Nou goed dan, ik hoop dat het je nooit berouwen zal’.

Mijn college Versteegh beleefde de volgende scène met hem. Wegens een sneldiagnose had deze zich genoodzaakt gezien midden in de Zandstraat zijn medepassagiers uit de omnibus te verwijderen om alleen achter te blijven met een freule, die bezig was aan een buitenechtelijke het levenslicht te doen aanschouwen. Zooals de wet voorschreef, begaf Versteegh zich den volgenden dag naar de secretarie om het kind aan te geven, wegens de afwezigheid van den vader, welke aangifte ongeveer als volgt verliep:

‘Mijnheer Johler, ik kom een kind aangeven’. ‘Ik zeg een kind aangeven’. ‘Zoo dokter, dat is goed, zeker weer een buitenbeentje’. ‘De vader is afwezig, Johler’. ‘Ja, dat zal wel, hoe moet dat wurm hieten?’ Terwijl Versteegh de voornamen opgaf, werd hij bij de derde geïnterrupteerd met: ‘Genoeg dokter, wat moet zulk volk met al die voornamen doen?’ ‘In welk pand geboren, dokter?’ ‘Midden in de Zandstraat in de omni-

bus'. 'Dat kan niet, het moet in een pand geboren zijn'. 'Ja mijnheer Johler, daar heeft de kleine zich niet aan gestoord, hij prefereerde een omnibus'. 'Nou, maar voor welk huisnummer was het?' 'Weet ik niet, de omnibus heeft geen nummer'. 'Schei nu uit met je omnibus. Wie is het hoofd van het huisgezin?'. 'Hendrik Kuijk'. 'Die koetsier van Veen, dat kan niet, die heeft er niets mee te maken'. 'Hij is toch de baas op de omnibus'. 'Waar ben je met dat mensch gebleven?'. 'Ik heb ze in het ziekenhuis gebracht'. 'Nou, laat dat jong dan in het ziekenhuis geboren zijn'. 'Goed, maar dan met een renvoy dat het in de omnibus gebeurd is'. 'Jij met je omnibus, nou, teeken dan het register maar met je volle handteekening en het renvoy met je voorletters'.

Het bovenstaande heeft niet de bedoeling hem in een bespottelijk daglicht te stellen, maar dient opgevat te worden als een poging om een zijner karaktertrekken juist weer te geven. Integendeel, deze brave organist van de Luthersche kerk verdiende om zijn accuratesse en zijn nauwgezette plichtsbetrachting de hoogste waardeering. Dag in dag uit vertoefde hij tot op zeer hoogen leeftijd, staande achter de lessenaar, in het oude secretarievertrek (in den laatsten tijd gesplitst in de burgemeesters- en bodekamer), waar hij op zijn eigenaardige wijze de zaken rouleerende hield.

Een en ander stempelde hem bepaald tot een type, en als ik met hem de rij der Culemborgsche typen heb geopend, dan vervolg ik, met het oog op zijn zittend bestaan, met zijn tegenhanger Van Veen, als zoodanig weinig, maar als Oetjeheer aan elken ingezeten bekend. Dit straattypen verscheen bij feestelijke gelegenheden en op dagen dat hij geen werk had, in een luchtige plunje - half wit half oranje, met een soort baretje in de nationale kleuren met belletjes getooid, op gymnastiekschoenen en een karwats of badiëntje in de hand - ten tooneele en draafde dan als onzen hardlooper de geheele stad af in een zoodaanige extase dat hij, bij het innen van de gaven, deze niet stilstaande maar doortrappelende in ontvangst nam.

Minder opvallend, maar ook algemeen bekend was oude Jobbe Gaasbeek, die als kantoorlooper van de firma Van Hoytema menig voetstap tusschen de Ridderstraat en het postkantoor had staan. Bij intiemere kennismaking bleek hij een filosoof te zijn met denkbeelden, aan doenlijk van primitiviteit. Met de paedagogiek, zooals die door de moderne onderwijzers toegepast werd, kon hij zich allerminst vereenigen. Zij maakten de kinders veel te wijs en te werelds. Dan was het in zijn tijd anders, toen hijzelf een particulier schooltje ergens in de buurt van 'De Munt' (aan de Ridderstraat) exploiteerde en met een onderwijzersradicaal vierde klassen onderwijs gaf voor een stuiver of een dubbeltje in de week, waarbij hij de kinderen degelijk onderrichtte in

lezen, schrijven, rekenen, Bijbellezen en pennen versnijden, wat hijzelf ‘merakels’ goed kon.

Altruïstische figuren waren Bart Philippi en Hanna de Jodin (Van Gelder), die steeds bereid waren hun hulp te verleen als er gewaakt of verpleegd moest worden. (Het Groene Kruis was toen nog niet opgericht, zoodat ook deskundige wijkverpleging nog ontbrak). Bart met zijn forsche militaire figuur, zijn pet schuin op zijn hoofd, zorgde voor de mannelijke hulpbehoevenden. Als men op zijn ‘in de houding’ gestelde vraag: ‘Wat zijn de orders, dokter?’ geantwoord had, kon men er gerust op zijn dat de voorschriften accuraat werden opgevolgd. Als sergeant bij het Indische leger had hij zijn verpleeggeschiktheid opgedaan, waarbij hij vooral betrouwbare ervaring had verkregen voor de verpleging van cholera-patiënten, wat me bleek bij een korte endemie die we hier destijds van deze ziekte meemaakten. Als Bart beweerde: ‘die haalt het niet’ of ‘die komt er door als je hem onder de pekel houdt, dokter’, bleek zijn prognose volkomen juist te zijn. Onder ‘de pekel’ verstond hij dan ‘oude klare’, die hij litersgewijze aan een paar patiënten toediende, met het gevolg dat zij de eenigen waren die de ziekte te boven kwamen. De andere patiënten beurde hij op met zijn verhalen over zijn militaire loopbaan, speciaal over een opstand op Bali, waarbij hij het toppunt van zijn roem schijnt behaald te hebben. Hanna was eigenwijzer. Ik ben te galant om dit aan haar sexe toe te schrijven, maar zij moest in haar dienstijver nog wel eens geremd worden. Niettemin was zij een waardeerbare hulp bij ernstige gevallen en om haar hulpvaardigheid zeer gezien bij vele families.

Van de types uit een ander milieu zou ik willen noemen de heer P. Hondius, om zijn kleine uitgedroogde gestalte algemeen bekend als ‘Pietje Hondius’. Een zeer vermogend celibatair, oud-bankier en wijnhandelaar, wonende op de Markt in het pand waar thans de firma De Gruyter haar zaak heeft. Zeer gevoelig voor de vrouwelijke bekoorlijkheden, ontleende hij zijn twijfelachtige reputatie aan zijn vaste Vrijdagochtend-wandelingen door de stad, waarbij hij zijn Don Juan-neigingen uitvierde door de vele in bukkende houding straatschurende of dweilende dienstmeisjes met zijn wandelstok op hun *partes posteriores* te tikken, of hun collega’s die kuit-paradeerende op een trap de ramen zeemden, opvallend te bewonderen, met het gevolg dat hem een emmer water werd nagesmeten of dat hij met een zeemlap bekogeld werd. Tot aan zijn laatste snik is hem deze neiging bijgebleven, want toen ik hem in zijn laatste levensuren aankondigde dat er een verpleegster gearriveerd was om op hem te passen, was zijn eenige en laatste vraag: ‘Is het een jonchie, dokter?’

Met zijn buurman Merkens, eveneens een type, die het pand van Joustra bewoonde, leefde hij voortdurend in vijandschap. Als genees-

heer van beiden, was ik in de gelegenheid te constateeren welke graad hun wederzijdsche negatieve waardeering bereikt had. Merkens was een bijzonder prikkelbaar persoon, die zich telkens liet verlokken scheldende naar buiten te komen als de tergende straatjeugd zijn scheldnaam 'tjekpot' uitgalmde. Van de baldadigheid en plaagzucht der jeugd had ook veel te lijden hun schuinen overbuur, de heer Ziegenhirt von Rosenthal, bewoner van het huis met de mooisten ouden gevel in de stad, thans verknoeid tot den winkel van Gaasbeek en de particuliere woning van onzen oud-gemeentesecretaris Van Beekum. Zijn stoepafscheiding, bestaande uit zerken verbonden door een ijzeren hekwerk, noodigde de knapen uit hierop steeds te gaan zitten, wat hem zoodanig prikkelde dat hij zijn gewone statigheid vergat en er met zijn wandelstok woedend op los trok of de bengels door zijn dienstbode, Bet Ferdinandus, uit het bovenraam een koude douche liet toedienen. Hij was een bijzonder deftig heer met een kaarsrechte houding, steeds met een 'hooge zijde' getooid, die zoo één was met zijn eigenaar dat zeker op zijn wandelweg alle gordijntjes weggeschoven geworden zouden zijn en alle oogen hem nagekeken zouden hebben als hij zich met een flambard op straat had vertoond. Hij was de verpersoonlijking van de vóór-eeuwsche deftigheid en van hem liep dan ook het verhaal dat hij op zijn dagelijksche wandeling langs de 'Vier Dre-

De Markt met op de achtergrond de Binnenpoort. In een van de huizen links van de Binnenpoort woonde 'Pietje' Hondius.

Het huis van Louis Ziegenhirt von Rosenthal aan de Markt. Na zijn dood in 1903 werd het pand gekocht door Samuel Vorst, die in 1907 de beide trapgevels liet afbreken en de huidige gevels deed optrekken (thans de nrs. 31 en 33).

Poolsch voorkwam en de jongen halsstarrig bleef beweren dat het zijn juiste naam was, vroeg ik den ziekenhuisknecht, Adam van Emmerik, hoe dat ventje eigenlijk heette, waarop deze handwrijvend betoogde dat hij niet beter wist, meneer de dokter, of het was er eentje van Hodsjika van 'Achter de Vischmarkt', wat het ventje triomphantelijk bevestigde, zoodat ik hem dan ook onder die naam in het polikliniekboek inschreef. Later bleek hij de officieele naam van Hulskes te voeren.

Een andere patiënt naar zijn naam vragende, kreeg ik te hooren 'Ik ben Pinkhof, maar eigenlijk hiet ik Van Zuilen'. Zoo is het mij niet gelukt de familienaam te weten te komen van Piet den Duuvel, de Piejekker, Kloar Aoreppel, de Kale Piet, Gerrigje de Fut.¹

De herinnering aan al datgene wat sedert dien voor goed uit Culemborg verdwenen is, stemt wel eenigszins weemoedig en doet wel terugverlangen naar 'dien goeden ouden tijd'.

Memoreer ik deze op industriegebied, dan dient in de eerste plaats genoemd de branderij aan 'het Veer' met hare annexen, de glasblazerij, de houtzagerij en kistenmakerij, onder directie van de heren D. van Hoytema en G.G. Canter Cremers met de heer Spoor sr. als procuratiehouder, wat de branderij en de glasblazerij aangaat, en van den heer L.

ven' zijn schoolkameraad, de gemeentesecretaris, die op hetzelfde uur dezelfde wandeling maar in omgekeerde richting maakte, tegenkomende, statig doppend, stilzwijgend passeerde om hem eenige uren later op de sociëteit te begroeten met een: 'Dag Marinus, hoe maakt U het?', beantwoord met een: 'Dag Louis, hoe vaar je?'.

Het was voor iemand die zich te Culemborg vestigde en veel met het publiek in aanraking kwam, opvallend dat sommige ingezetenen uitsluitend met een bijnaam werden aangeduid, terwijl hun officieele familienaam niet alleen nooit werd genoemd, maar zelfs aan de meesten of aan de betrokkenen zelf onbekend was. Zoo werd zij dan ook niet als scheldnaam opgevat, wat me ook vaak op mijn polikliniek in het Algemeen Ziekenhuis bleek en waarvan ik me nog een paar sprekende staaltjes herinner.

Aan een jongen van ongeveer 18 jaar op de polikliniek verschijnende, vroeg ik zijn naam, waarop ik ten antwoord kreeg: 'Ik ben er een van Hodsjika'. Daar deze naam mij voor Culemborg al te

Sillevis (de oude Leenbaas), later Cornelis Sillevis, met de heer Benders als fabricage-chef, wat de houtzagerij (thans veilinggebouw) en de kistenmakerij betreft. Het droogleggen van Belgisch-Congo, haar voornaamste exportgebied, gaf aan deze industrie den nekslag, zoodat met haar ook verdwenen de mandenmakerij en de smidse van Van Hoytema in de Steenovenlaan en de kurkensnijderij van Colenbrander in het eerste huis van de Leerdamsche buurt. Een groot aantal arbeiders, waaronder de glasblazers een afzonderlijke categorie vormden, die allen om het terrein van de beide glashutten woonachtig waren, vonden bij deze industrieën werk en het werd dan ook als een ramp gevoeld toen zij verdwenen.

Eveneens verdwenen van het tooneel:

De bierbrouwerij in de Groote Kerkstraat onder de directie van Van Mook en Van 't Loo.²

De stoelenmakerijen van Verkerk in de Ridderstraat, waar zich thans het industrie- en kookschoolgedeelte van de Mariakroon bevindt, en van de Gebr. Vermeulen op de hoek van de Zalenstraat en de Westervwal (thans Zuiderwal).

De stoffeerderij van Hendrik Beekman, later voortgezet door Bongerds.

De drukkerij- en uitgeverszaak van Van Dam en Van der Marck, die

Het in 1906 geopende Algemene Ziekenhuis aan de huidige Dr. Hockesingel, gezien vanaf de overzijde van de stadsgracht.

een courant uitgaf, berucht om haar scherpe oppositioneële artikelen en waarin o.a. Michiel Hijmans zijn satires luchtte ten koste van vele gemeenteraadsleden in den vorm van St. Nicolaas-surprises.

De minerale en spuitwaterfabriek ‘Het Grootte Rad’ van Cornelis Rademaker, waarbij tevens Rademakers Kinabitter gefabriceerd werd, zetelende in de Achterstraat, thans ingenomen door de verfstoffenfabriek van de Firma Schouten.

De tabakskerverij van Albert Hijmans op de Markt, thans Coöperatie, later voortgezet door de heren Snoek en Cladder.

De grutterij en kindermeelfabriek van Van Beekum in de Goilberdingenstraat, waarin het geheimpje van Van Beekum’s kindermeel geborgen was.

De matsesbakkerij van Vorst op de Varkensmarkt.

De huidenzouterij van Van Emden aan den Goilberdingschen dijk.

De touwslagerij achter de Plantage en de Lekdijk.

De korenmolens van Kruijsse en Geerlings.

De hooiperserij van Van Asch aan ‘de groote Buitenom’.

Van de gemeente-instellingen verdwenen ten eerste:

De schutterij onder commando van kapitein Van der Maarel, welk corps minder bijdroeg tot de landsverdediging dan min of meer tot de publieke vermakelijkheden, vooral op dagen als er een schutter op klompen op het appel verscheen of als Gab Walg, marcheerende in de laatste rij van de achterste sectie, door de straatjeugd met een tergend ‘bè, bè’ werd nagejouwd van de plaats van aantreding op de Markt tot het exercitieterrein in ‘t Hertenkampje’, een oogluikend door de politie toegestaan baldadigheidje, dat zoodanig de lachlust van publiek en manschappen, doch tevens de ergernis van den commandant opwekte dat Walg, waarschijnlijk niet tot zijn spijt, uit de gelederen verwijderd werd. In het dagelijksche sleurleven vormden deze oefeningen in de zomermaanden een aangename afwisseling en niet minder dan de Rotterdammers waren ook wij trots op onze mannetjesputters, zooals ze daar aangetreden stonden voor het huis van hun commandant (thans het kantoor van de Rotterdamsche Bank Vereeniging), wachtende op het moment dat de 1ste officier zijn commandant meldde dat de troepen gereed waren, die dan in zuiver militaire houding (in het leger had hij het tot sergeant gebracht) voor zijn corps verscheen. Na een korte inspectie klonk dan het bevel: ‘Rechts of links uit de flank. Marsch’, en voorafgegaan door hun commandant met getrokken sabel, de schutterijmuziek onder dirigentschap van Klimmerboom, en drie schuine tambours, die niet uit ‘het Oosten kwamen’ en geflankeerd door hun officieren, eveneens met getrokken sabel, Hendrik van Tiel, Kees Laan, Piet de Jong en Willem Hoogveld, ondernamen de

mannen, vooral als de muziek ophield en de trommels de leiding overnamen, zooveel mogelijk *uit* de pas, hun militaire wandeling door de stad. Zoo niet meenig, dan toch kregen misschien enkelen bij den aanblik van zooveel paraatheid het gevoel dat, indien niet het geheele vaderland, althans Culemborg rustig kon zijn.

Ofschoon mede tot het officierscorps behorende, maakten mijn chef Versteegh, officier van Gezondheid 3de klasse, en ik, officier van Gezondheid 3de klasse *à la suite*, bij de dienstdoende schutterij deze oefeningen niet mee, volstrekt niet uit gebrek aan schutterlijk enthousiasme, maar wel uit gebrek aan een uniform, zoodat wij noodgedwongen ons élan moesten beperken tot sporadische keuringen en het aanzitten aan het officierendiner, dat Sien Mol steeds tot in de puntjes verzorgde.

Ten tweede: De nachtwakers, waarvan ik me de oude Wammes uit de Buitenmolenstraat nog het beste herinner, omdat hij de aardigheid had mij op nachtelijke tochten aan het schrikken te maken, door zich liefst in de Binnenpoort verdekt op te stellen en me uit het pikdonker een ‘Werda’ toe te roepen. Zijn trouwe makkers waren Ansems, van de Lange Havendijk, die in een oud pand met een kolossale ouderwetsche schoorsteen een vleeschrookerij exploiteerde, en Geurt Kok, van de Veerweg. Voorzien van een houten ratel, een instrument met een zich ver voortplantend doordringend geluid, kondigden zij den slapeloozen den tijd aan met een ratelprelude en een somber ‘twaalf ure heit de klok’, wat in langzamen tred door de geheele stad herhaald werd, zoodat de bewoners van het eind van de Zandstraat hun horloge wel twintig minuten later konden zetten als zij daar arriveerden, terwijl de nachtschuimers precies hoorden waar hun belagers zich bevonden. Een onafgebroken agiteerend geratel gepaard met een ‘Brand-brand’ geroep, spoedig gevolgd door klokgelui en trommelgeroffel, kondigde een opwekkende nachtelijke afwisseling aan. Vergeleken met tegenwoordig was zoo’n brand toentertijd werkelijk een vermaak en wie eenigszins in de gelegenheid was, zorgde erbij te zijn. Commentaren over de wijze waarop de brand wel ontstaan zou zijn, wisselden onder de in den weg loopende vroolijke toeschouwers af met opmerkingen over den ‘rooden haan’ en met veronderstellingen dat degene, het ongeluk treffende, zijn polis wel in zijn zak zou hebben. Klonk het bevel ‘vorse manne’, dan was het vermakelijk te zien hoe gretig de spuitgasten de spuit verlieten en hoe langzaam en onvolledig de nieuwe ploeg het werk weer over nam, zoodat de lamiervoerder periodiek verademing kreeg, doordat de spuit geen water gaf. Als de meest indrukwekkende herinner ik me de brand van de kistenmakerij van Silleviss op de Veerweg op een mooien Augustusnacht en van de molen van Kruyssen aan het eind van de Buitenmolenstraat en de molen van Geerlings op de Noord-Oosterwal.

De houtzagerij van L. Sillevis en Zonen aan de Helling. Op deze plaats staat nu het huis Redichem.

Veronderstellende dat deze instelling ook van de gemeente uitging, noem ik in de derde plaats het staken van het opwekkende klockgelui in de vroege morgenuren, voormiddag om elf uur en 's avonds, als het zoogenaamde papklokje, wat door particuliere bijdragen nog zoo lang mogelijk bengelende gehouden is. Bijzonder weemoedig stemt het vooruitzicht, dat we misschien in de toekomst ook het indrukwekkende luiden der kerkklokken zullen moeten missen. Laten we daarom hopen dat de heer Beltjes moge slagen in zijn poging om deze ramp te voorkomen. De door het luiden van het stadhuis-klokje voorafgegane afkondiging van huwelijken door de gemeentebode, des Zondags om 12 uur van het pui van het stadhuis, is, meen ik, ook afgeschaft.

Van de verdwijning op kunstgebied, noem ik in de eerste plaats die van de rederijderskamers, waarvan de oudste en in ledental de grootste bij mijn vestiging alhier op haar laatste gras liep, maar die mij toch nog de gelegenheid bood om de hoofdpersoon, bakker Deenik, in 'Het was maar een loods', als *tragédien* te bewonderen en de sluimerende talenten als *ingénu* van zijn tegenspeler, den jeugdigen Jo Klein, te ontdekken. Van de andere, die een iets langer bestaan had, was Jan Hoogsteder de gevierde acteur-komiker en al was hij taalkundig ook minder

op peil, toch vermaakte hij het publiek in hooge mate, vooral als hij in quasi-deftigheid zijn bediende Jan beval 'hem de kladderadatsch eens te reiken'.

Het kamermuziekgezelschap van Van Hoytema heb ik maar één keer gehoord op een avond die ten bate van de armen gegeven werd, waarop het een paar nummers van het programma vervulde. 't Bleek een ensemble te zijn dat zich mocht laten hooren, maar door het vertrek van enkele leden, waaronder de eerste viool Wetsels, ontvanger van de registratie, en de cellist Tielenius Kruijthof, rentmeester van het Kroondomein, die als de steunpilaren beschouwd mochten worden, stortte ook dit klein gezelschap ineen.

Waarschijnlijk ook niet meer officieel bestaande, nu het ons toebachte legaatje onze neus voorbijgegaan is, wegens het niet meer actief optreden, zoo is de daadwerkelijke opdoeking van de gemengde zangvereniging 'Sappho' toch zeker een feit. Ik spreek hier van onze, omdat ik jarenlang bestuursvoorzitter ben geweest en er nog enkele leden hier tegenwoordig zijn, en deze vereniging ons zoo dierbaar was dat ik thans nog uit een gevoel van piëteit dit bezittelijke voornaamwoord bezig. Opggericht op initiatief van den heer M. van Hoogenhuijze, burgemeester, beleefde zij haar bloeitijd onder dirigentschap van de heren Olijslager en Keereweer. Zij hebben het peil der zangkunst zoodanig in deze vereniging weten op te voeren dat de componist Henry Robert Brandts Buys het niet beneden zich achtte niet alleen als gastdirigent bij enkele harer concerten op te treden, maar ook voor beroemde solisten te zorgen, waarvan ik me Lien Weygers, later Mevr. Kappeyne van de Capello, Ipe Kramers en Bram van der Stap nog levendig herinner, om vooral Wolters niet te vergeten, die op menig concert het programma met vioolsolonummers aanvulde. Ofschoon echt gemengd, zoo heerschte er toch een jovialen geest zooals ik die in geen enkele andere vereniging heb aangetroffen. De hier aanwezige oud-leden zullen zich stellig onze gezellige repetitieavonden nog herinneren en vooral de dames onder hen zullen met verlangen, vooral in de tegenwoordige omstandigheden, terugdenken aan de lange chocoladetafel, waarvan in de pauze een uitbundig gekwebbel uitging. De gemeentepolitiek beroofde haar niet alleen van haar dirigent Olijslager, maar tevens van haar organisator van feestavondjes, waarbij zijn bijzondere gave bleek voor het opstellen van tableaux vivants. Na zijn verhuizing naar Amsterdam kon ook Keereweer het dirigentschap niet meer waarnemen en zoo is deze allergezelligste vereniging opgeheven. Hoe geliefd zij was, blijkt wel uit het feit dat onze bassolist W.A. Spoor jr. haar een legaatje had toegedacht.

Ook de vereniging tot bevordering van goede voorstellingen op kunstgebied is niet meer actief. Van de echte leden, dat zijn zij die bij

hun entree een zekere som in het waarborgfonds hadden gestort, zijn mijn collega Versteegh en ik nog alleen over, beide tachtigers, van wien zeker niet meer gevergd kan worden dat zij de vereeniging weer nieuw leven inblazen, vooral thans niet, nu de kunst een richting uitgaat die wij oudjes niet meer kunnen volgen. Door bemiddeling van deze vereeniging werden hier destijds jaarlijks toneelvoorstellingen gegeven door de beste gezelschappen van den lande, o.a. 'Nora' van Ibsen en 'De Koopman van Venetië' van Shakespeare met Louis Bouwmeester in de Shylock-rol. De werkwijze van deze vereeniging was deze dat zij aan het optredende gezelschap een bepaalde som per voorstelling garandeerde, om het tekort per hoofdelijken omslag aan te vullen, waarbij de leden de voorkeur hadden bij de plaatsbespreking. Slechts één keer hebben wij een winstje gehad, namelijk bij het optreden van Willem van Zuylen. Volledigheidshalve vermeld ik dat ook het portefeuille- en romanleesgezelschap, benevens de kinderdansschool onder leiding van Van Bommel ter ziele zijn.

Voor zoover ik er over oordeelen kan, valt op architectonisch gebied zeker te betreuren de splitsing in twee panden met gevelverknoeiing van het huis van wijlen Ziegenhirt von Rosenthal op de Markt, terwijl het mij persoonlijk speet dat het knusse geveltje met zijn uitgebouwde erker op de eerste verdieping van de woning der dames Greven moest wijken voor het nieuwe gemeentehuis.

Minder hartzeer had ik van de slooping van het oude Algemeen Ziekenhuis in de Goilberdingerstraat, op de plaats waar thans de Industrieschool voor Meisjes is gebouwd. Het was een oud cavailje, dat noodig vervangen moest worden, welke vervanging evenwel tengevolge van de partijstrijd in de gemeente nog al heel wat voeten in de aarde had. Kort van te voren toch was het St. Barbaragesticht gebouwd, een pensionziekenhuis-combinatie, die in een groote behoefte voorzag, maar in het oog van enkele katholieke voorvechters nu ook wel al de voor de gemeente benodigde ziekenhuisruimte kon omvatten. Vandaar heftige oppositie van die zijde tegen den bouw van een nieuw algemeen ziekenhuis; voor de partijgangers een heerlijk object om elkaar de ooren eens te wasschen. Als een gemakkelijk staaltje van strijdtrucjes verklap ik U hoe aan de heren Gedeputeerden, die naar aanleiding van een request van den heer Olijslager, waarin werd beweerd dat het oude ziekenhuis nog wel zoo gerepareerd kon worden dat het in de behoefte voor verpleging der niet-katholieke armlastigen voldoende kon voorzien, een onderzoek in loco instellende, een rad voor de oogen werd gedraaid. De commissaris der Koningin had met dit onderzoek belast de heren Dommer van Poldersveldt en Van der Borch van Verwolde, bijgestaan door den Hoofd-ingenieur van de Provinciale Waterstaat, de heer Hendriks,

als adviseur, twee coalitiemannen, die door de nieuwbouw-partij tamelijk wantrouwend werden afgewacht, daar men op Baron Van Nagell had gerekend. Nu was het ziekenhuis aan de eene kant belend door de boerderij van den heer Klein (thans bewoond door collega Brouwer) en aan de andere kant door de grutterij en kindermeelfabriek van den heer Van Beekum, waarin zich meerdere machinaal gedreven builen bevonden. Bekend met den hinder die reeds één in werking zijnde buil in het ziekenhuis gaf, werd dezen buurman verzocht tijdens het bezoek al zijn builen te laten draaien, terwijl de andere buurman een viertal dorschers in zijn schuur te werk stelde, met het gevolg dat de heeren een oorverdoovend lawaai en een op zijn grondvesten trillend ziekenhuis aantroffen, wat den heer Dommer van Poldersveldt de opmerking ontlokte dat je hier kerngezond inkomende, na een paar uur doodziek zou zijn. Toen hij bovendien op zijn vraag 'of het hier altijd zoo'n lawaai was en of dit cavailje vaak zoo stond te schudden?' van den ziekenhuisknecht Gerrit Vermeulen ten antwoord kreeg, 'in den dorschtijd steeds en van de fabriek minstens vier dagen in de week' vond hij het niet noodig de inspectie verder voort te zetten en hield de zaak voor gezien. Gedeputeerde Staten hechten kort daarop hun goedkeuring aan het besluit tot oprichting van een nieuw ziekenhuis.

De Markt met het stadhuis. Rechts van de lantaarnpaal het erkertje van de gezusters Greven.

*Het Sint Barbarage-
sticht aan de Tielse
Zandweg (de huidige
Elisabethdreef), thans
verbouwd tot apparte-
mentencomplex 'De Vier
Dreven'.*

Op onderwijsgebied verdween de Rijksnormaalschool, waarvan de heren Heiliger en Thanne het directeurschap bekleedden en waaraan ik eenige jaren als leeraar in de hygiëne verbonden ben geweest.

Van de particuliere instellingen verdween door overplaatsing naar Apeldoorn het Kleinseminarie, dat als katholieke instantie jarenlang een integreerend deel van deze gemeente vormde. Er niet als medicus aan verbonden zijnde, was mijn contact hiermede gering, doch de herinnering aan president Van Schaik, een uiterst fijn besnaard en geleerd man, broeder Van Schaik en broeder Van de Wetering, is van dien aard dat ik haar met waardeering releveer. Ook de Jezuïetenorde, die jarenlang de parochie bediende, werd door andere geestelijken vervangen. Van hen herdenk ik pater Jacobs als pastoor; pater Van Meurs als de steeds opgewekte, pittige dichterlijke figuur; pater-deken Van Dieten als de goedmoedelijke; patertje Dekkers als de onvermoeide ziekenbezoeker en ziekentrooster; pater Sarton, de stipte, die om zijn exacte dagverdeling, waardoor hij dagelijks op denzelfden tijd, in de 'Vier Dreven' zijn brevier biddende, werd aangetroffen, in den volksmond met 'patertje half twee' werd aangeduid.

Zoo voortgaande, zou ik langzamerhand heel Culemborg laten verdwijnen, wat wel in frappante tegenspraak zou zijn met haar tegen-

Culemborg. Singel met Gem. Ziekenhuis.

woordigen uitgebreiden staat. Om een idee van deze uitbreiding te krijgen, zal ik trachten een schets te geven van de situatie vijftig jaar geleden. De stad van het station inkomende, kon men over de rechter heg van de hucht kijkende, geen enkel huis aan den Ooster-Parallelweg bespeuren, behalve aan het begin een klein, nog aanwezig boerderijtje, tamelijk wel aan het oog onttrokken door een lage particuliere woning aan het begin van den Stationsweg, thans bewoond door de familie Mol. De toenmalige bewoner, de heer Tielenius Kruijthof, had een vrij uitzicht tot aan dat gedeelte van den Goilberdingerdijk dat de 'Ronde Haven' begrenst, aan welk gedeelte zich alleen de huidenzouterij van Van Emden bevond. Hij genoot dit vrije uitzicht doordat de gasfabriek, de bebouwing van de 'Triosingel', de Triowijk, de Burgemeester Keestrasingel, de J.B. van de Hamstraat, de Kalkhovenstraat, De Voet van Oudheusdenlaan, de Lekdijkstraat en de huizen aan de westzijde van de Westersingel nog niet bestonden.

Zijn weg langs de Stationsweg vervolgende, passeerde men het Stationskoffiehuys van Mol met aansluitend koetshuis en verder geen enkel huis tot op den hoek van den Rijksstraatweg, waar zich een veldwachterswoning, thans vervangen door de moderne woning van De Groot, en het nog bestaande boerderijtje bevond. De westzijde van de Rijksstraatweg, thans de Langsmeerschestraatweg, was onbebouwd en aan

Een blik over de tegenwoordige Dr. Hockesingel. Het watertje De Meer loopt onder het brugje door de stadsgracht in. Rechts op de achtergrond het Algemeene Ziekenhuis, links het begin van de Oostersingel.

de oostzijde trof men alleen de zaagmolen van Verwoerd en een daarachter gelegen boerderij aan. Rechtdoor loopende naar de Oostersingel zag men rechts aan de Beusichemsche kant een achttal witte huisjes, het buurtje ‘De Witte Raaf’, na de slooping vervangen door de melkfabriek van Pieter Blijenberg, thans de nieuwe houtzagerij van de firma Verwoerd, en links geen enkel gebouw; later verrees op deze akker, eigendom van het Algemeen Armbestuur, een houten barak voor besmettelijke ziekten met desinfectieven en het nieuwe ziekenhuis.

De Oostersingel bereikende, had men in het begin de boerderijen van Frans van Everdingen en Van Dijk en verder was de singel onbebouwd tot aan de klompenmakerij van Stek op den hoek van de Tweede Hondsteeg (thans Dahliastraat). In ‘den Hond’ geen enkele woning, afgezien van enkele sporadische boerderijtjes in de Tweede en Derde Hondsteeg, thans de alweer verdoopte Prinses Julianalaan. De ‘Voolskamp’ (Volenkamp) ongerept, eveneens de Van Pallandtdreef, behalve midden in den boomgaard van het Weeshuis de boerderij ‘De Fontijn’ (bewoner: Veldhuizen); aan de Harddraverslaan een enkel huisje in de Plantagedreef en aan het eind de boerderij van de Plantage-opzichter Van der Linde (thans Van Dijk); ‘t Bakelbosch, thans de Nieuwe Achterweg, onbebouwd, behalve aan het begin en het einde met de nog bestaande boerderijen van Van Raay en Van den Ham, de witglasblazer. De Waldeck-Pyrmontdreef onbebouwd, afgezien van een tuinhuisje in den tuin van ‘Mol’ (later Fresling). Op het terrein van Casa Blanca een gemeentekwekerij van opgaand houtgewas, onoogelijke houten petroleumloodsen (thans verhuisd naar de stadsmestvaalt) en een houten barak voor besmettelijke ziekten na de cholera-endemie. Tusschen de Kastanjelaan, de Elisabethdreef, Oostersingel en grachten, ‘het boschje’, de huizen van Okhuizen en Otje de Beus, een boerderijtje, bewoond door de smidsknecht Spindler, een bijenstalletje van Hazendonk en de warmoezerij en fruitboogerd van Hoogsteder, waarvan het woonhuis thans bewoond door onderwijzer Van Beest nog de laatste rest vormt.

Het Boschje was een driehoekige oppervlakte, beplant met hoog opgaande iepenboomen, doorsneden door een voetpad, loopende van de Slotstraatbrug naar de zuid-oostpunt van het terrein, bewoond door den heer J. van Tiel. Het uiterst vochtige en drassige boschje, waar vroeger een geweerfabriek³ schijnt geweest te zijn, wordt thans ingenomen door de woonhuizen van het Voorburg en het begin van de Elisabethdreef. Deze bebouwing is in etappes geschied en begon op het terrein dat oorspronkelijk voor een pastorie bestemd was, maar later aan den heer A.S. Verwoerd werd overgedaan; daarop volgden de drie panden van Draayer, Hoogenhuijze en Keyzer, vervolgens de drie

Een recente foto van het 'tuinhuisje van Mol' aan de Waldeck-Pyrmont-dreef, gebouwd rond 1875 in opdracht van notaris Van der Meer.

woonhuizen van Hemkes, Versteegh en Cladder, om voltooid te worden met die van de terreinen van Moors en Rademaker.

De Slotstraat ingaande, was het eerste huis rechts een laag, lang en onoogelijk gebouw in een betrekkelijk grooten tuin, de Luthersche pastorie, thans vervangen door de woningen van den heer P. de Jong, Rijksveearts, Mevr. Bron Verkerk en mej. Klimmerboom, terwijl de drie daarop volgende huizen, toen bewoond door Ds. Bouwman, Middelsebeek Sr. en Spoor Sr., in de Middeleeuwen door de leden van de hofhouding van de Graaf van Culemborg betrokken waren. Rechttuit stevenende, passeerde men in de Slotstraat het antieke geveltje van Van Emden, in de Goilberdingerstraat het huis van Jan van Riebeeck⁴, de Rozenbuurt (met het brandspuithuisje) en de even smalle brug als de brug aan de Slotstraat over de Loentjesgracht, om op de Westersingel af te dalen, waar men naast het koetshuis van den heer Laan enkele arbeidershuisjes van Jan van Beusekom aantrof, om verder naar rechts

*Het Voorburg met zwaar
geboomte, laatste over-
blijfsel van 'het Boschje'.*

een vrij uitzicht op den spoorlijn te hebben tot ongeveer bij het station. Verder zuidwaarts lag aan den linkerkant 'Het Weezel', een groote fraaie buitentuin met aan het eind een achtkantige koepel, eigendom van de oud-Roomsche gemeente, waarin pastoor Van Vlooten, trouw begeleid door zijn Sint Bernardhond, menig zomernamiddagje sleet, om daar van het schoone uitzicht over de korenakkers en van zijn apéritiefje te genieten. Gearriveerd aan den hoek bij de kastanjeboom ter hoogte van de daar aanwezige dam had men een pracht kijk op den Dierentuin, en op de 'Zeven Zaligheden', thans nog *in sitae*, links schilderachtig afgesloten door de pracht molen van Kruysse. De *jardin zoölogique* was een kwartcirkelvormig bouw-complex, van bouwvallige éénkamerwoningen, of liever krotten, tegen de stadsmuur van de molenwal aangebouwd, en drabberige onsmakelijke voortuintjes, ter hoogte van de Papensteeg onderbroken door een overblijfsel van de oude vestingwerken, in den vorm van een koepel met torentjes. Waaraan dit buurtje zijn naam ontleende, is mij onbekend. Zijn fauna kon zich misschien wat de quantiteit betreft met Artis meten, maar zeker niet wat de verscheidenheid aangaat, want de soorten beperkten zich tot honden, katten, kippen, duiven, konijnen, soms onder de bedstede zespotige parasitaire insecten, in springende en sluipende variëteiten, waaronder destijds één woest exemplaar moet voorgekomen zijn,

waarom deze in het pand dat als volkslogement dienst deed, aan de ketting was gelegd.

Heeft U deze saai opsomming kunnen volgen, dan zal U zich kunnen voorstellen wat wij ouderen onder de uitbreiding van de gemeente verstaan. De thans gevolgde methode van uitbreiding als middel om in den woningnood te voorzien is evenwel een verontrustend verschijnsel en moet op den duur vastloopen, omdat zij met haar éénverdieping woningen en roekelooze opoffering van teeltgrond op een veel te luxurieuse basis is geschoeid. Het probleem volksvermeerdering, woningnood, voldoende teeltoppervlakte kan mijns inziens op den duur slechts opgelost worden door de woningruimte in de lucht te zoeken, wat onder andere in New York reeds op groote schaal en te Rotterdam en Amsterdam nog slechts sporadisch geschiedt. Ik voorzie dan ook een weder verdwijnen van dezen nieuwbouw om door een complex wolkenkrabbers vervangen te worden.

Aan het verzoek om mijn praktijkwederwaardigheden op schrift te stellen en ze desnoods alleen in intiemeren kring mede te delen, kan ik niet voldoen, omdat de meesten van te intiemen aard zijn geweest en zijn voortgesproten uit confidenties die alleen aan den huisdokter worden toevertrouwd. Om U niet helemaal teleur te stellen, kan ik

De Westersingel, met links het koetshuis van Cornelis Laan. De 'arbeidershuisjes' staan er nog steeds, maar zijn nu een verdieping opgetrokken en voorzien van dakpannen.

*Een nog vrijwel on-
bebouwde Triosingel,
gezien vanaf de Stations-
singel.*

misschien nog wel enkele grappigheden vertellen, die er velen zijn geweest, maar waarvan ik me er slechts enkelen meer herinner, 't gevolg van hun spontaniteit en het niet dadelijk opteekenen. Het noemen van namen kan hierbij moeilijk vermeden worden, waarin ik echter geen bezwaar zie, omdat de betroffenen reeds lang ter ziele zijn, ik geen plan heb iets kwaads van hen te zeggen, zoodat hun eventueel hier aanwezige nazaten er aanstoot aan zouden kunnen nemen, terwijl het verhaal demonstratiever wordt voor hen die deze menschen ook persoonlijk gekend hebben. Ik begin dan met een schelmstukje van mezelf. Op een mooie zoele zomernacht word ik eruit gebeld voor een jongedame die niet op kon houden van het lachen. Bij verdere informatie bleek deze freule op een feestje te zijn in den 'Dierentuin', waar het zoo vroolijk toeging dat ze niet tot bedaren was te brengen. Omgeving en naam deden bij mij het vermoeden rijzen dat zij een arm-lastige patiënt was en na een desbetreffende vraag bleek dan ook 'dat zij het van de stad had'. Bang dat ik bij het verschijnen ten tooneele in dezelfde stuip zou vervallen, kreeg ik de satanische ingeving om mijn collega, de internist, met dit gevalletje op te knappen, waarbij ik mijn geweten suste met de overweging dat hij minder goedlachs was dan ik en het weer te schoon was om in je bed te liggen. Met een: 'Vriend, het spijt me, maar ik ben chirurgijn van het Armbestuur en lachen is

geen chirurgijnsch werk, dus moet je naar Dr. Versteegh en zeg maar niet waarvoor je komt'. Het raam dicht en naar bed. De volgende morgen op de polikliniek. Versteegh: 'Nee maar, Hocke, daar heb ik me toch vannacht een koopje gehad. Een boodschap of ik dadelijk in den Dierentuin wou komen, bij Pelle van Hemert, want het was erg, kom ik me daar in een bezopen bende voor een meid met een hysterische lachkramp'. Ik zeg: 'Verrek. Enfin, het was een prachtnacht'. Met een meewarig gezicht betuigde ik mijn medeverontwaardiging, waarbij ik het voorloopig liet, om eerst veel later aan Versteegh te vertellen welk koopje ik hem geleverd had.

Pas kort hier gevestigd en nog weinig menschen kennende, verzocht op een Zondagavond de heer Van Soelen me dadelijk bij zijn vriend Lambermont te komen, daar deze van den trap was gevallen en hij zich ongerust maakte over zijn vriend. Dr. Versteegh was uit, dus of ik nu dadelijk komen wou. Minstens aan een beenbreuk of een hersenschudding denkende, spoedde ik me naar de Heerenstraat-hoek Kattestraat (thans Roosingh), waar ik langs een steile trap een bovenkamer bereikte en een allervroolijkst gezelschap aantrof, dat zich blijkbaar weinig van het ongeval aantrok. Naar de patiënt vragende, vernam ik van Jan van Soelen, dat 'de juffrouw hiernaast te bed lag'. In de stellige overtuiging nu een vrouwelijke patiënt voor me te zullen zien, stond ik plotseling voor een zwaar snurkend manspersoon in vrouwenkleeren met een vrouwennachtmuts op, die zijn gezicht voor driekwart bedekte, zoodat alleen zijn gitzwarte snor me in staat stelde zijn juiste sexe te bepalen. Zijn zeer onwelriekende adem gaf me voldoende verklaring voor zijn somnolentie, terwijl de geheele verschijning den indruk op me maakte als de wolf die als grootmoeder vermomd de thuiskomst van Roodkapje afwachtte. Na vlug geconstateerd te hebben dat er geen ernstige verwonding of beenbreuk bestond, waarbij de overdreven behulpzame mijnheer Van Soelen presenteerde 'de dame even wakker te maken', en begrijpende dat ik er tusschen genomen werd, vooral toen de heer Van Soelen in zijn bezorgdheid vroeg 'of ik haar geen schrikpoeiertje zou voorschrijven?', nam ik afscheid met den raad 'de kerel maar rustig zijn roes te laten uitslapen', niettegenstaande het dringend verzoek om de fuif, nu er geen gevaar bleek te zijn, verder met de heeren voort te zetten, een invitatie unaniem geuit, omdat ik toch wel iets voor mijn moeite mocht hebben en omdat ze me zoo'n reuze-dokter vonden, nu ik direct had gezien wat er gaande was. De volgende dag vernam ik in de scheersalon hoe het geval zich had toegedragen. Doordat Jans met haar dochttertje een paar dagen uit was, had vader van die gelegenheid gebruik gemaakt al zijn vrienden een contra-beleefdheid te bewijzen; in het verloop van de visite kreeg hij een onweerstaanbaren travestie-drang en in het idee het gezelschap

te verrasschen, trok hij een japon van Jans aan en tooide zich met haar nachtmuts. Zijn plan een joyeuse *entree de chambre* te maken, kon hij niet volvoeren, doordat hij op het trapportaal waarschijnlijk in zijn japon verward raakte en van den trap kieperde. Degenen onder U die Lambermont nog gekend hebben, kunnen zich misschien eenigszins indenken welke verschijning hij in die bedstede maakte.

Het bleek me later dat de vrienden de gezellige club van de Goilberdingerstraat vormden, waarvan de oude zadelmaker Van Gaasbeek met zijn zonen het middelpunt uitmaakte, evenals zijn stoep, die de verzamelaarsplaats van deze, het leven van de vroolijke kant bekijkende medeburgers was. Geflankeerd door zijn buurlui Kramer Freher en Benjamin van Gelder (de koopman), vormde hij een attractie voor alle stadgenooten die eens een gezellig praatje wilden maken. Hoe bevreesd zij onderling voor hun eigen spotlust waren, bleek mij op een zomerschen Zondagavond, toen één hunner, zijn dertiende of veertiende spruit verwachende, mijn hulp kwam invoeren. Toen het tot mij doordrong welke hulp hij eigenlijk van mij verlangde, verzocht ik hem meteen het koffertje maar mee te nemen, wat hij pertinent weigerde, omdat dat koffertje zoo bekend was en ‘de jongens’ (dat waren de vrienden) nog op de stoep zaten, waardoor hij op zijn ouden dag niet uitgelachen wilde worden. Bovendien verzocht hij me niet vóór in te komen, maar achter door de stoelenmakerij in de Korte Meent, waarvan hij de deur had opengelaten. Plaaglustig weigerde ik te komen, als hij het koffertje niet droeg, waarbij ik zoo op mijn stuk bleef staan dat hij het nolens volens aannam en verdween. Kort daarop mij op weg begevende, bemerkte ik bij de Luthersche kerk dat de gezellige avondbijeenkomst der vrienden nog in vollen gang was, maar niet weinig was mijn verbazing toen ik, in de Achterstraat zijnde, vanaf ‘den scherpen hoek’ een figuur zag naderen die iets zooveel mogelijk onder zijn jas trachtte te verbergen. Dat iets bleek mijn koffertje te zijn. Gelijktijdig bereikten we de Korte Meent en schotvrij stevenden wij toen op den achteringang af. Om met het fatale voorwerp niet door de vrienden opgemerkt te worden, was hij het Vierheemskinderstraatje ingeslagen, om via Markt, Tollenstraat en Achterstraat in huis te komen.

Mijn grappigste patiënt is wel een oud jodinetje in de Tollenstraat geweest, brutaal en ongemanierd als weinigen, niettegenstaande haar opsnijderij over ‘der faine fermilie’ te Amsterdam.⁵ Een staaltje hiervan leverde zij op een Vrijdagavond tegen schemerdonker, toen de Sabbath reeds was ingegaan. Haar huis passerende, werd er heftig tegen het raam geklopt, maar mijn Pappenheimertje kennende, hield ik me van den doove en stevende door tot een vrouw me staande hield met een ‘Dokter, U wordt geklopt bij Van Emden’, waarop ik moeilijk an-

ders kon doen dan op mijn schreden terugkeeren. Binnenkomende, beval ze zonder eenig verder commentaar of verontschuldiging: ‘Steek m’n lamp eens op’. Om het origineel voldeed ik aan haar verlangen en wachtte nog even op een dankbetuiging of excuus, maar met een genadig knikje, beduidende dat ik mijn werk naar wensch had volbracht, kon ik gaan. Het Sabbath-hitje had haar in de steek gelaten.

Wat later kreeg ik wel een zeldzamen kijk op hun huwelijksgeluk. Een doktersbezoek brengende, krijschte ze me plotseling toe: ‘Weet jij wel wat ik mekeer?’ ‘Ik geloof het wel, maar ik wil graag weten’. ‘Jij weet er niks van’. ‘Mooi, neem dan een andere dokter’. ‘Neeë nooit, maar ’s morgens als ik opstaai, komp et in me beuk opzette, dan gaat het naar bove, naar bove, naar bove, tot in me keel en dan komen de senuwe er tusschen en zeggen ‘pierewiet, pierewiet en dan parst ik’. Moos, die wegens zijn doofheid deze keurige omschrijving van den *globus hystericus*⁶ niet kon volgen: ‘Vat zeg ze, dokter’. ‘Dat ze barst’. ‘Vas het maar waar’, verzuchtte hij. Toen hij evenwel weduwnaar werd, miste hij haar in hooge mate, want hij was te oud om zich nog te accommodeeren, en om zijn kostbazen gunstig te stemmen, had hij hen blijkbaar in het vooruitzicht gesteld zijn gouden horloge met ketting te zullen erven. Althans, toen hij door een beroerte werd getroffen en ik hem in zeer zorgelijken toestand bewusteloos aantrof, was

De Herenstraat, gefotografeerd vanaf het kruispunt met de Kattenstraat, Achterstraat en Goilberdingerstraat.

Nogmaals de Herenstraat, ditmaal gezien vanaf de Everwijnstraat. Links, tussen lantaarn en stoephek, het huis waar dokter Hocke tot aan zijn verhuizing naar Soest heeft gewoond.

Leiden in last, toen op de herhaalde vraag van de mij aanklevende kostbazen ‘of hij toch zeker nog wel bij zou komen, want dat moest stellig nog gebeuren’, het antwoord kwam dat ik dat niet verwachtte en het met het oog op zijn leeftijd en het onbewust heengaan naar de andere zijde niet eens wenschelijk vond, daar hij kind nog kraai achterliet, terwijl hij bijkomende, toch een wrak zou blijven en zijn laatste dagen als half verlamde zou moeten doorworstelen. Deze opinie-uiting werkte als een donderslag bij helderen hemel en allerlei wanhoopkreten doorklieften de kamerruimte, ‘dat mocht niet gebeuren, hij moest bijkomen’, ‘ze hadden me niet geroepen om hem dood te maken’, ‘as dokter had ik hem bij te brengen, waarvoor riep je anders een dokter’. Dit misbaar over den ernstigen toestand van niet eens een familielid maar slechts een kostganger, waarvoor zij nooit zoo bijzonder hartelijk waren geweest, werd me begrijpelijk toen een hunner naar den patiënt stooft en, zeker ook nog gedachtig aan zijn doofheid, aan zijn oor bulderde: ‘Moos, wordt toch wakker, zeg er eens wat, je moet nog testamente’. Moos was en bleef bewusteloos, twee, drie dagen lang, totdat er op een vroegen morgen een lichtstraaltje scheen op te duiken, tengevolge waarvan ’s ochtends om 5 uur de candidaat-notaris Prins de Baat me kwam opbellen met het verzoek van notaris Van Mierop hem te adviseeren omtrent den geestestoestand van zijn cliënt,

die zijn laatsten wil notarieel wilde vastleggen. Noch de notaris noch zijn candidaat hadden Moos gezien, maar waren haastig door de kostbazen uit bed geklopt. Toen wij ongeveer gelijktijdig in de ziekenkamer kwamen, troffen we hem niet alleen even diep bewusteloos aan als te voren, maar ik kon vaststellen dat zijn laatste uurtje spoedig zou slaan, waarop de meer dan verontwaardigde notaris, die niet gewoon was aan dergelijke vroegstondige escapades, zijn lastgevers ter verantwoording riep, waarop wij te hooren kregen dat hij een half uur geleden duidelijk 'pap' had gezegd, op welk welkom geluid zij allen ter testamentering waren uitgevlogen. Na zijn verscheiden zijn de zonnige neven als wettige erfgenamen met horloge en ketting naar huis getogen.

En zoo dames en heeren wordt het onzen tijd naar den huiselijken haard terug te keeren, waarom ik deze Culemborgsche herinneringen tevens afsluit.

NOTEN

- 1 Gerrigje de Fut: Gerdina van Heumen (1845-1905).
- 2 Thans de Dekenye.
- 3 Van 1759 tot 1812 heeft hier een geweerfabriek gestaan, die was gevestigd in enkele bijgebouwen van het kasteel.
- 4 Onduidelijk is of Hocke Hoogenboom hier doelt op het geboortehuis van Jan van Riebeeck in de Goilberdingerstraat (dat overigens al lang voordien was verdwenen) of het huis De Fonteyn in de Achterstraat, waar Van Riebeecks grootvader woonde.
- 5 Paulina Weijnberg (1826-1892), gehuwd met Mozes Hartog van Emden (1818-1901).
- 6 Een kramp in de kringsspier van de slokdarm, ofwel 'een brok in de keel'.

Alle afbeeldingen: collectie Ton van Haaften, met uitzondering van blz. 2 (Regionaal Archief Rivierenland) en 16 (Museum Elisabeth Weeshuis).

Herkent u personen op de foto's, meldt dit a.u.b. aan de redactie.

